

ביקורים בכלא

פאטמה טקאטקה, בת 59, לא זכתה לראות את בנה שבכלא מזה שלוש שנים. בן-זוגה, מוסא, בן 67, ראה את בנו האסיר שלוש פעמים בלבד בתקופה זו, ולאחרונה בפברואר 1999. הבן מרצה מאסר עולם בכלא באר-שבע. ההורים תושבי בית פג'אר שבגדה המערבית. מאז הועברו האסירים הבטחוניים - בעקבות ההיערכות מחדש של צה"ל בשטחים - לבתי כלא בתוך ישראל, כרוך הביקור אצל האסירים בהיתר כניסה לישראל מטעם הצבא. המבקרים אינם מסתובבים באופן חופשי בישראל: הם מגיעים לכלא וחוזרים ממנו בהסעות מאורגנות של הצלב האדום ובליווי צה"ל. אולם גם בכך לא די, כנראה, כדי למנוע את הסכנה הקשה לבטחון המדינה שיוצרים שני ההורים הקשישים, המבקשים לבקר את בנם. עובדה: פניות המוקד לאפשר את כניסתם נענו בסירוב: הם מנועים מטעמי ביטחון. כשפנינו לפרקליטות המדינה בעניין, נענינו כי "הורי האסיר יוכלו לבקר את בנם בכלא, וזאת במסגרת ביקורי אסירים שמארגן הצלב האדום. היתרי הביקור יינתנו לקראת כל ביקור וביקור בכפוף לבדיקה בטחונית קודמת" [ולא בדרך של היתרים תקופתיים כנהוג בדרך-כלל]. מאז קבלת תשובה זו בחודש יולי 1999, טרם הוסדר לבני הזוג ביקור אצל בנם.

זכות המשפחה לבקר אסיר בכלא היא זכות יסוד הן של האסיר והן של בני משפחתו וידידיו. היא מעוגנת אפילו בפקודת בתי הסוהר המנדטורית. ניתוק הקשר בין האסיר לבין משפחתו הקרובה לתקופות ממושכות כל-כך הופכת את עונש המאסר לאכזרי ובלתי אנושי ופוגעת באסיר ובמשפחתו הרבה מעבר למתחייב מעצם המאסר. אף-על-פי-כן מניעת ביקורים היא תופעה החוזרת על עצמה – פעם משום שהמבקר הוא אסיר לשעבר ופעם משום שקיימת "מניעה בטחונית" לביקור. הזכות לביקורי ידידים או קרובים שלא מהמשפחה הגרעינית-המצומצמת אצל אסירים המוחזקים בישראל, אינה אפשרית כלל.

בדרך כלל מוביל טיפול המוקד למתן היתרים חד-פעמיים למשפחות המנועות מביקור אצל בניהן שבכלא. הטיפול צריך להתחדש בכל פעם ופעם על מנת שיתקבל היתר לביקור נוסף.

מאסר ושחרור

במסגרת פרויקט זכויות הכלואים מטפל המוקד גם בעניינים אחרים של אסירים. כך, למשל, הבאנו להחזרת ערבויות גבוהות שנאלצו עצירים לשלם כתנאי לשחרורם, ובמקרה אחד גם לביטול תנאים מגבילים. טיפלנו בשחרורו של יאסר אלמואזן, אסיר סורי חולה כליות שהוחזק ע"י ישראל. המהלכים המשפטיים לשחרורו עלו בתוהו: ועדת השחרורים של ש"ס סירבה לשחררו, ובית המשפט המחוזי דחה את ערעורו. קיבלנו רשות ערעור לבית המשפט העליון, אך הערעור התייתר: הפעולה הבינלאומית למענו, במיוחד ע"י קבוצת אינטלקטואלים צרפתים, עשתה את שלה. במסגרת שחרורי האסירים לפי הסכמי אוסלו שוחרר גם יאסר אלמואזן, והגיע לדמשק.

אלימות כוחות הבטחון כלפי פלסטינים ותביעות פיצויים

גם היום לא מובטחת לפלסטינים בשטחים הכבושים הזכות היסודית לשלימות הגוף ולכבוד האדם במובן הצר ביותר של המלה. יציאת כוחות צה"ל ממרכזי הערים הפלסטיניות המרכזיות – שבאה בעקבות הסכמי אוסלו - צמצמה את החיכוך שבין צה"ל לאוכלוסייה וצמצמה את היקף מקרי האלימות. אולם התופעה של אי-אכיפת החוק על חיילים, שוטרים ומתנחלים לא השתנתה, והמקרים של ירי, הכאות והתעללויות נמשכים באזורים בהם נמשכת הנוכחות הישראלית, במחסומים שמציב צה"ל בגדה, קבועים וארעיים, ובכניסות השונות לירושלים.

חלק מהאחריות להמשך האלימות נופל על כתפי רשויות החקירה והאכיפה: במיוחד מצ"ח ופרקליטות פיקוד מרכז של צה"ל. במקום לעקור את תופעת האלימות מהשורש, מעדיפה מערכת אכיפת החוק להתעלם מהתלונות, לטייח את העובדות או לנהל חקירות שטחיות וקלושות שממילא אינן מעלות דבר. הכלים היסודיים ביותר להגנת זכות האדם לשלימות גופו אינם עומדים, אם כן, לפלסטינים: הרשויות האמורות להגן על שלומם בזמן אמת הן הפוגעות בהם (וכשמדובר באלימות של מתנחלים – עומדות מהצד). הרשויות האמורות לאכוף את החוק באמצעות חקירה והעמדה לדין מחפות על העבריינים. מצב זה הוא שהביא את המוקד להגנת הפרט, החל משנת 1994, לפעול לאכיפת זכויותיהם של פלסטינים ולהכרה בפגיעות בהם, באמצעות הכלי של תביעות פיצויים.

תביעות הפיצויים שמגיש המוקד להגנת הפרט משרתות מספר מטרות. הגשת התביעה מחייבת את המערכת ל-accountability. הרשויות, שלא הדריכו, לא אכפו, לא חקרו ולא העמידו לדין את האשמים, צריכות כעת להסביר את מעשיהן ואת מחדליהן בפני בתי המשפט. לקרבן האלימות יש בתביעה אלמנט של העצמה: ניתנת לו במה לעמוד על זכויותיו, והחיילים שפגעו בו נחקרים על דוכן העדים. חובת הפיצוי מעניקה הכרה בדיעבד בזכויות שהופרו. כספי הפיצויים חיוניים לא פעם לשיקום אנשים שנותרו נכים, או שמפרנס המשפחה נהרג. במצב הכלכלי הנוכחי בשטחים כספים אלו חיוניים יותר מתמיד. לבסוף, ניתן לקוות, שיהיה לתביעות גם ערך מרתיע כנגד התנהגויות דומות בעתיד.

מגוון התביעות שהגיש המוקד בשנת 1999, מלמד על מגוון הפגיעות בפלסטינים הכרוכות בכיבוש. להלן כמה דוגמאות מתוך תביעות אלה:

בחודש פברואר הגיש המוקד תביעה בשמו של ילד תושב בית ליקיא שבנפת רמאללה. כשהיה בן 8 התלווה הילד להוריו שעבדו באדמתם החקלאית. השטח, למרות היותו שטח חקלאי פרטי, שימש את צה"ל לאימונים. הילד הרים חפץ, שהותירו חיילי צה"ל במקום ככל הנראה, והחפץ התפוצץ. הילד נכווה בידיו וברגליו, ורסיס מהחפץ חדר לבטנו והוצאתו הצריכה ניתוח.

בחודש מרץ הגיש המוקד תביעה בשמה של משפחה מהכפר עצירה אל קבליה, נפת שכס. משפחה זו נפלה קורבן להתפרעות אלימה של מתנחלים מהתנחלות יצהר. המשפחה היתה בדרכה מהכפר לשכס, כאשר שלושה כלי רכב בעלי לוחיות זיהוי ישראליות חסמו את דרכם. כשבעה מתנחלים ירדו מכלי הרכב כשהם צועקים, מקללים ויורים באוויר. הם יידו אבנים על כלי הרכב הפלסטיניים, והחריבו אותם. אחת האבנים פגעה בידו השמאלית של האב וסדקה אותה. ההורים הצליחו לחמוק מתוך הרכב הנצור עם תינוקם בן החודשיים, אולם שתי פעוטות (בנות שנתיים ושלוש שנים) נותרו לכודות לבדן ברכב. האב מיהר לשוב ולחלצן, ומצא אותן אחוזות בעתה, כששערן ובגדיהן מכוסים זכוכיות. בני המשפחה התלוונו במשטרה עוד באותו יום, ולמקום האירוע הגיעו כוחות צבא ומשטרה. אולם למרות זאת, ולמרות שהיה ידוע שהמתנחלים עזבו את מקום האירוע לכיוון התנחלות יצהר, ואף היה בידי אחד הנפגעים הפלסטיניים מספר של רכב החשוד בהשתתפות בהתקפה זו, לא עשתה המשטרה דבר על מנת לחקור את האירוע. כשביקש המוקד לצלם את חומר החקירה, נמסר כי "אין מה לצלם מהתיק!". המוקד טוען בתביעה, כי הימנעות המשטרה מחקירה מהווה פגיעה נוספת בזכויותיהם של התובעים, שגם עליהם הם זכאים לפיצויים. בנוסף, גרמה התנהגות המשטרה לתובעים ל"נזק ראיתי": היא שללה מהם את האפשרות להיפרע את נזיקיהם מידי המתנחלים.

בחודש יוני הגיש המוקד תביעה בשמו של ד"ר עאמר חיאט, רופא שיניים משכס. בדצמבר 1996 יצא ד"ר חיאט בהיתר מטעם צה"ל לתל-אביב, כדי לאסוף ציוד רפואי ממוכרל שייבא למרפאתו. הוא ביקש לחזור לביתו באוטובוס העושה דרכו מהתחנה המרכזית בתל-אביב לאריאל, ומשם להמשיך לביתו בשכס. משהתברר לנהג אוטובוס "דן" בתל אביב כי נוסע זה הוא פלסטיני, הורה לו לרדת מהאוטובוס. בתשובה לתלונת המוקד להגנת הפרט על התנהגות הנהג, הצדיק קואופרטיב "דן" את התנהגות הנהג, והסתמך על צו של מפקד כוחות צה"ל בגדה. לפי הצו, "לא ייסע מי שאינו ישראלי באוטובוס ציבורי ישראלי". בעקבות התכתבות בין המוקד לבין היועץ המשפטי לצה"ל בגדה המערבית, הודיע גורם זה כי ההוראה שוב איננה בתוקף, אולם סירב לפרסם את עניין ביטול הצו בכתב, או להודיע ל"אגד" ול"דן" על ביטולו. בתביעה תובע המוקד פיצויים לד"ר חיאט על השפלתו. כן מבקש המוקד, שבית המשפט יוציא צו שיוורה לקואופרטיב "דן" לחדול מלפעול ע"פ ההוראה המפלה, ולאפשר לכלל הציבור להשתמש בשירותיו.

בחודש אוגוסט הגיש המוקד תביעה בשמו של תינוק בן שנה וחמישה חודשים מבית אולא, נפת חברון, שנפטר בעקבות עיכובו במחסום צה"ל. בשנת 1996 אובחנה אצל התינוק לוקמיה והוא טופל בכימותרפיה בבית החולים הדסה בירושלים. כששוחרר נאמר להורים, כי במקרה שיעלה חומו של הפעוט, יש להבהילו לבית החולים. יומיים לאחר השחרור עלה חומו של התינוק. היה זה בעיצומם של האירועים הקשים בגדה המערבית שבאו בעקבות פתיחת מנהרת הכותל בירושלים. ההורים לא הצליחו להשיג אמבולנס שיעביר את התינוק לבית החולים, אך מצאו רכב עם לוחיות רישוי ישראליות לצורך זה. כשהגיעו למחסום צה"ל סירבו החיילים לאפשר להם לעבור, למרות הסבריהם בנוגע למצבו הרפואי הקריטי של התינוק. רק לאחר כשעה התירו החיילים את המעבר לנהג הרכב עם האם והתינוק. האב נאלץ להישאר מאחור. זמן מה לפני ההגעה לבית החולים חדל התינוק לנשום. בבית החולים נעשו נסיונות להחיותו – אך ללא הועיל.

באותו חודש הגיש המוקד תביעה בשמו של מורה תושב עין יברוד, נפת רמאללה. עניינה של התביעה הכאה קשה של התובע, בעת שנעצר והועבר למעצר מינהלי. המכות גרמו, בין היתר, לפגיעה בעינו של התובע ולפגיעה בקרנית. בעקבות תלונה לפרקליטות פיקוד מרכז נמסר למוקד כי הכוח שהפעילו החיילים על העצור היה ברובו במסגרת הסביר. "עם זאת, נמצאה חריגה מסוימת ובעטיה הורה הפרקליט להעמדתו לדין משמעתי של הקצין אשר פיקד על הכוח. החריגה האמורה הינה הוראתו לתשעה מחייליו

להכות את המתלונן, בשעה שזה היה עצור, אזוק, עיניו מכוסות והוא שוכב על הקרקע." הקצין הועמד לדין משמעתי ונקנס ב-100 ₪.

בחודש נובמבר הגיש המוקד להגנת הפרט את תביעתה של אישה תושבת מחנה הפליטים קלנדיה, שנורתה ע"י חיילי צה"ל בעת שניסתה להתערב בהכאה של שלושה מבני משפחתה. כדור אחד נותר עד היום בצווארה וגורם להתנפחות בצוואר ובפנים. בתקופה הראשונה נגרמה לה גם צרידות קשה עקב פגיעה במיתרי הקול. רסיסים של כדור שני, שחדרו לרגלה, גרמו לה קשיים בהליכה, ועד היום היא סובלת מכאבים ברגלה בשעת שינויים במזג האוויר.

בחודש דצמבר הגיש המוקד תביעה בשמה של אישה תושבת כפר ח'דר, שהוכתה ע"י שוטרים בסמוך לשער שכם בירושלים. הרקע למעשה היה פעולה לפינוי רוכלים מאזור שער שכם: פעולות אלו של פקחי עיריית ירושלים בליווי משטרה הולידו תלונות רבות במוקד. הפקחים מבריחים את הרוכלים, רומסים סחורה ומחרימים אותה, והכול מלווה באלימות רבה. במקרה זה החרימו הפקחים את הירקות שהביאה התובעת למכירה, והעמיסו אותה על רכבם. האישה רצה אחרי הפקחים והתחננה שיחזירו לה את סחורתה. השוטרים שליוו את הפקחים דחפו את האישה בברוטליות, ואחד מהם חבט באלה על כף ידה, וגרם לה לשבר.

במהלך השנה הסתיימו בפשרה תביעות רבות שהגשנו בעבר. כך, למשל, פוצתה משפחתו של ילד שנורה למוות במחנה פליטים ליד שכם בשנת 1995 ב-80,000 ₪. משפחתו של הרוג אחר פוצתה ב-50,000 ₪. ילדה שנפגעה מרימון הלם בשנת 1991 פוצתה ב-30,000 ₪. שניים שהוכו בשנת 1990 ע"י שוטרי מג"ב מאחורי תחנת המשטרה בנווה יעקוב פוצו יחד בקרוב ל-20,000 ₪. מתלונן אחר פוצה בסך של 10,000 ₪ בגין אלימות שהופעלה כלפיו בזמן מעצר ובעת חקירתו בשנת 1991.

הישג נוסף שהשיג המוקד השנה נוגע לזכותם של מתלוננים לעיין בתיקי חקירה של המשטרה שנפתחו בעקבות תלונתם. בחודש מאי 1999 הוציאה המשטרה הנחיה בעניין זה, המבהירה את זכות העיון בתיקים, ומדגישה כי אין להפריד לעניין זה בין הודעות של עדים לבין חומר חקירה אחר – מזכרים ודו"חות פעולה למיניהם. ההנחיה הוצאה בעקבות עתירה של המוקד להגנת הפרט לבג"צ, להעביר לעיוננו דו"ח של מסדר זיהוי תמונות, בו זיהתה מתלוננת את המתנחלת שהשתתפה בהכאת ילדי המתלוננת בחברון בשנת 1995. המשטרה העבירה למוקד בזמנו את העדויות בתיק, אך סירבה להעביר את דו"ח מסדר הזיהוי, שהוא הראיה המרכזית. הדו"ח ומזכרים נוספים הועברו לידינו חודשים ספורים לאחר הגשת העתירה בשנת 1998, ומאוחר יותר הוצאה הנחיה שתמנע חזרה על סירובים מעין אלו בעתיד.

חופש תנועה יציאה לחו"ל

באמצעות השליטה במעברי הירדן, כמו גם במעברי גבול נוספים, ממשיכה ישראל – ולעניין זה: השב"כ – לשלוט בחייהם של תושבי השטחים. מניעת היציאה לחו"ל מוזנת למערכת ממוחשבת, והתושב המגיע לגשר נאלץ לחזור כלעומת שבא. הניסיון מלמד, שהשימוש בכלי של מניעת יציאה הוא נרחב. לתושב לא ניתנת הנמקה למניעת היציאה, וגם המוקד מקבל הנמקות לקוניות כגון שיציאת התושב לחו"ל תסכן את בטחון האזור "בהיותו פעיל חמאס". המידע על בסיסו הוחלט על מניעת היציאה נשאר חסוי, ותקיפתו בלתי אפשרית. לא פעם, נראה שמניעת היציאה נעשית כאמצעי לחץ לשיתוף פעולה, כסנקציה עונשית או ככלי להבהיר לתושב "מי הבוס".

כך, למשל, בעניינו של ס"ד מעראבה, נפת גינין. ס"ד מנוע יציאה ככל הנראה משנת 1993. הוא לא נעצר מעודו, ולא הועמד מעולם לדין. ביולי 1999 ביקש ללוות את בתו בת ה-10 לטיפול בבית חולים בעמאן, ירדן. הבת סובלת מניוון שרירים, וטופלה עד אז בישראל אולם הטיפול בישראל היה יקר, הכניסה לישראל מסובכת, והבדלי השפה מקשים. כשהגיע עם אשתו ובתו לגשר, איפשרו השלטונות את יציאת האם והבת לירדן, אולם אותו החזירו כלעומת שבא, עם זימון לשב"כ. כשהתייצב לפי הזימון, ולאחר המתנה, נאמר לו ש"קפטן" השב"כ מסרב להיפגש עמו. בעקבות פניית המוקד קיבל ס"ד היתר חד-פעמי להצטרף לבתו המטופלת בירדן.

בשנת 1999 הרחיב השב"כ את הניצול לרעה של שליטתו במעברי הגבול השונים. בשורה של מקרים בהם פנה המוקד בבקשה לאפשר את יציאתם של תושבים לחו"ל, קיבלנו במקום תשובה הפניה של התושב למפגש עם רכז של שירות הביטחון הכללי. נמסר לנו, שהמפגש הוא תנאי להמשך הטיפול בפנייה. מחינו על הניצול לרעה של פנייתנו: ארגוני זכויות אדם אינם צינור לזימון אנשים למפגש עם רשויות הביטחון. בנוסף, יש פסול בניצול מצב הלחץ בו נתון תושב שצריך לצאת בדחיפות לחו"ל כדי לחקור אותו או (כפי